

ਜੂਨ 2021, ਅੰਕ 1

Magazine on Low External Input Sustainable Agriculture

ਥਾਮ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਣ

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਪੰਦਰਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਕ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਮੂਲ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

AME Foundation
No. 204, 100 Feet Ring Road, 3rd Phase,
Banashankari 2nd block, 3rd stage,
Bangalore- 560085 , India
Tel: +91-080-22699512, +91-080-22699522
Fax: +91-080-22699410
E-Mail: leisaindia@yahoo.co.in

ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ

ਗਲੀ ਨੰ. 4, ਆਰ. ਵੀ. ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਗਰ, ਬਾਜ਼ਾਖਾਨਾ ਰੋਡ,
ਜੈਤੋ-151202 ਸੰਪਰਕ: 01635-231415, 503415
ਵੈੱਬਸਾਈਟ: khetivirasatmission.org
ਈਮੇਲ: khetivirasatmission@gmail.com

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਆਈ. ਐੱਲ. ਈ. ਆਈ. ਏ. ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤ੍ਰਿਮਾਸਿਕ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ: ਕੇ. ਵੀ. ਐੱਸ. ਪ੍ਰਸਾਦ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੰਪਾਦਕ: ਟੀ. ਐੱਮ. ਰਾਧਾ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਅਨੁਵਾਦ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ: ਵੀਨਾ ਮਾਰਕੰਡੇ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ

ਸੰਪਾਦਕ ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ: ਉਮੇਦਰ ਦੱਤ,
ਅਮਨਜੋਤ ਕੌਰ, ਰੁਪਸੀ ਗਰਗ
ਪ੍ਰਬੰਧਨ: ਜੀ. ਜੀ. ਰੁਕਮਨੀ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਲੇਆਉਟ ਅਤੇ ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ
ਛਪਾਈ: ਬੀ.ਐੱਲ. ਜਿੰਦਲ ਆਰਟ, ਨੇੜੇ ਐਸ.ਬੀ.ਆਈ. ਬੈਂਕ, ਜੈਤੋ
ਆਵਰਟ ਫੋਟੋ: ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ

ਲੀਜ਼ਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ: ਫਾਰਮਿੰਗ ਮੈਟਰਜ਼ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ)
ਲੀਸਾ ਰੀਵਿਸਟਾ ਡੇ ਐਗਰੀਕੋਲੋਜੀਆ (ਲਾਤੀਨੀ ਸੰਸਕਰਨ)
ਲੀਸਾ ਇੰਡੀਆ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਕੰਨੜਾ, ਤਾਮਿਲ, ਉੜੀਆ, ਮਰਾਠੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਸੰਸਕਰਨ)

ਐਗਰੀਕੋਪ (ਪੱਛਮੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਫਰੈਂਚ ਸੰਸਕਰਨ)
ਐਗਰੀਕਲਚਰਜ਼ ਐਕਸਪੀਰੀਐਂਸਿਅਸ ਏਮ ਐਗਰੀਕੋਲੋਜੀਆ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ
ਬੋਆਬਾਈ ਈਸਟ ਅਫਰੀਕਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨ)
ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਬੰਧਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਉੱਦਮ ਸਦਕਾ
ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ

ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ

ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਖੇਤੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਕੱਢੇ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ ਦਾ ਪੰਦਰਵਾਂ ਅੰਕ ਆਪਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਨੂੰ ਆਪਜੀ ਤੋਂ ਮਿਲ ਰਹੇ ਭਰਪੂਰ ਗੁੰਗਾਰੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਸਦਕਾ ਲੀਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਜੀ ਨਾਲ ਉੱਚ ਮਿਆਰੀ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੇਗੀ ਕਿ ‘ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ’ ਦੁਆਰਾ ਖੇਤੀ-ਕਿਸਾਨੀ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਟਿਕਾਊ ਆਜੀਵਿਕਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਸਾਧਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੇਤਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਹਿਰੋਸ਼ੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਾਮਯਾਬ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਪੱਖੀ ਖੇਤੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਜੀ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਗਿਆਨ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਲਿਪੀਬੱਧ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸਟੀਕ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਹੋਵੇ। ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ‘ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ’ ਦੇ ਮੂਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੁੱਝ ਚੋਣਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਲੱਥਾ ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਹਥਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ‘ਤੇ ਖਰ੍ਹਾ ਉੱਤਰੇਗਾ।

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਟੀਮ
ਜੂਨ-2021

ਲੀਜ਼ਾ ਘੱਟ ਬਾਹਰੀ ਆਗਤਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇੱਕਮਿੱਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਕ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਰਵਉੱਤਮ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ, ਗੁਨਰ, ਆਪਣੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੀਜ਼ਾ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਢਾਲਣ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਹਿਭਾਗੀ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰਨਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਧਾਉਣ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜ ਕੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਗਲੇਰੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਇੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੁਨੇਹਾਂ ਹੈ।

ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਘੱਟ ਬਾਹਰੀ ਆਗਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਰਾਹੀਂ ਟਿਕਾਊ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੱਖਣ ਦੇ ਅਰਥ ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਬਦਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਗਿਆਨ ਵਧਾਉਣ, ਸਿਖਲਾਈ, ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਵੰਡਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਗੁੱਛਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਛਕ ਕਿਸਾਨ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਵੇਂ ਖੇਤੀ ਪੱਦਤੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਣ-ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਲਾਇਕ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਨੌਟਵਰਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। www.amefound.org

ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਸਵੈਨਿਰਭਰ, ਸਵੈਮਾਣੀ, ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਵਰ੍ਹੇ ਮਾਰਚ, 2005 ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦੇਰਪੇਸ਼ ਖੇਤੀ ਸਿਹਤਾਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਅਤਿ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਸੂਬੇ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਇਥਾਰਤ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। (www.khetivirasatmission.org)

ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1958 ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਇਹ ਜ਼ਰਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਵਿਕਾਸਤਮਕ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਮਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਬੀਤੇ 50 ਤੋਂ ਵੀ ਜਿਆਦਾ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਅਫਰੀਕਾ, ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਲੈਟਿਨ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਜਾਤੀ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿੱਤ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹੈ। ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦਾ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਆਪਣੇ ਸਹਿਭਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਨਿਰੰਤਰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਖੜਾ ਹੈ।

(www.misereor.de;misereor.org)

ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਉਣਾ

ਖੇਤੀ ਦਾ ਡਿਜੀਟਲੀਕਰਨ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਭਵਿੱਖ, ਬਲਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਵੀ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨੀਕਾਂ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੇ ਡਿਜੀਟਲ ਹੱਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਕੌਸ਼ਲ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੇਜ ਨੰ: 5

ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਜੈਵਿਕ ਕਾਸ਼ਤ

ਤੁਮਕੁਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ ਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾ ਕੇ ਅਤੇ ਦਰੱਖਤ ਲਗਾ ਕੇ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਟਿਕਾਊਪਣ ਨੂੰ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੇਜ ਨੰ: 10

ਸੌਰ ਊਰਜਾ ਰਾਹੀਂ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ

ਪ੍ਰਥਮ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਸੌਰ ਊਰਜਾ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਕੇ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕਜੁੱਟ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਕੇਂਦਰੀਕ੍ਰਿਤ ਉਦਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਏ ਹਨ। ਉੱਥੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧੀਆ ਮੁੱਲ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੇਜ ਨੰ: 14

ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤੀ ਉੱਦਮ

ਸ਼ਹਿਰੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਖਪਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਖੇਤੀ ਦੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਕਾਰਨ ਭੂਮੀ ਨਿਘਾਰ ਕਾਰਨ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸਮੁਦਾਇ ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤੀ ਜਿਹੇ ਉੱਦਮ ਜ਼ਮੀਨ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਤੰਤਰ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੇਜ ਨੰ: 17

ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਖੇਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਸਾਰੀ ਭੋਜਨ ਲੁੜੀ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਹਿਰ ਖੇਤ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਸਾਡੇ ਅੰਨ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਫਲ ਆਦਿ ਉਤਪਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਇਹ ਉਤਾਦ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਵਜੋਂ ਸਾਡੀ ਥਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਥਾਲੀ ਤੋਂ ਇਹ ਜ਼ਹਿਰ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲਾਹ-ਇਲਾਜ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਅਸੰਤੁਲਣ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਤਬਕਾ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡਾਂ ਵੱਲ ਤੁਰਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੀ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਕਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਵੱਲ ਵੱਧ ਰਹੇ ਨੇ ਬਲਕਿ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਚ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਆਰਗੈਨਿਕ ਫਾਰਮਿੰਗ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੋਹਿਤ ਗੁਪਤਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਮਾਂਗਟ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ “ਮਾਈ ਫੈਮਿਲੀ ਫਾਰਮਰ” ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ 50 ਪਰਿਵਾਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮਹਿਕ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਸਚਿਨ ਗੁਪਤਾ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ “ਮਾਡਲ ਆਰਗੈਨਿਕ ਫਾਰਮ” ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਚ 40 ਪਰਿਵਾਰ ਜੁੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੀ.ਜੀ.ਆਈ. ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਜੇ.ਐੱਸ.ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਵੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ “ਆਯੂ ਸਤਵਾ” ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ 12 ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜੁੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਲੰਧਰ ਵਿੱਚ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੇ “ਵਰਲਡ ਪੰਜਾਬੀ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਆਰਗੈਨਿਕ ਫਾਰਮ” ਗਰੁੱਪ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 35 ਪਰਿਵਾਰ ਜੁੜੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ - ਕੁਦਰਤੀ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰਸਤੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਫਾਰਮ ਦਾ ਪੱਖ ਹੈ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਘਰੇਲੂ ਬਗੀਚੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ।

ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਖੁਰਾਕ ਚ ਵੱਧ ਰਹੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸੰਕਟ ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਮੰਡਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤੀ ਘਰੇਲੂ ਬਗੀਚੀ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਉਮੀਦ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰੇਲੂ ਬਗੀਚੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਖੁਰਾਕ ਐ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜੀਏ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤਾਂ, ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਬਣਾਓ

ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ

ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਅਪਲਾਈ

ਨੌਵੇਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਚਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਕਰਣ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ:
01635-231415, 503415

ਕੁਦਰਤ ਬਚਾਓ, ਪੰਜਾਬ ਬਚਾਓ

ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ
ਆਰ.ਵੀ. ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਗਰ, ਬਯਾਖਾਨਾ ਰੋਡ, ਜੈਤੋ (ਫਰੀਦਕੋਟ)

<https://www.facebook.com/groups/khetivirasatmission/>
website: www.khetivirasatmission.org

ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਉਣਾ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੁਮਾਰ

ਖੇਤੀ ਦਾ ਡਿਜੀਟਲੀਕਰਨ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਭਵਿੱਖ, ਬਲਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਵੀ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨੀਕਾਂ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਕਰਨ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੇ ਡਿਜੀਟਲ ਹੱਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਕੌਸ਼ਲ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਮਾਰਟ ਫਾਰਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਭੇਜ ਕੇ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਤਕਨੀਕਾਂ ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ. ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਧੀਆ ਭਵਿੱਖ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ. ਕੁਦਰਤੀ ਸ੍ਰੋਤਾਂ, ਨਵੀਆਂ ਖੇਤੀ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਉਤਪਾਦਨ ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਂਡੂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸ਼ਸਕਤੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

2010 ਵਿੱਚ ਜਦ ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਵੱਡੇ ਖੇਤੀ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿੱਤ ਦੀ ਅਣ-ਉਪਲਬਧਤਾ, ਮੌਸਮੀ ਬਦਲਾਵ, ਭੂਮੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਡਿੱਗਣਾ, ਕੀਟਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਰੋਗ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਅਨਿਸਚਿਤਤਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁੱਝ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਧੀਆ ਕੈਰੀਅਰ ਛੱਡ ਕੇ ਖੇਤੀ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੱਲ ਸੁਝਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ - ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਹੱਲ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਖੇਤੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣਾ ਸਰਵਉਤਮ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਸਕਣ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਬਣ ਸਕੇ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਸਰਵਿਸ ਉਪਲਬੱਧ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਸਗੋਂ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਵਿਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸਰਵਿਸ ਜਰੂਰਤ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦਾ ਉਤਪਾਦ ਸਮੂਹ ਖੇਤੀ ਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਾਰੇ ਹਿਤਧਾਰਕ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਡਾਟਾ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿੱਲਖਣ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਉਤਪਾਦ ਖੇਤੀ ਤੰਤਰ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਉੱਪਰ ਖੇਤੀ ਬਿਜਨੈਸ ਦੇ ਲਈ ਵਿਰੁੱਧ ਬੀ.ਟੂ.ਬੀ. ਹੱਲ ਉਪਲਬੱਧ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਜਿਹਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ ਉਹ ਹਨ- ਕਿਸਾਨ ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਧੰਦਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨਿਰਯਾਤਕ, ਖਾਧ ਖੁਦਰਾ ਵਿਕ੍ਰੇਤਾ, ਐਗਰੀ ਇਨਪੁੱਟ ਵਿਕ੍ਰੇਤਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਬੀਜ ਵਿਕਰੀ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ, ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਫਸਲ ਬੀਮਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਐਨ.ਜੀ.ਓ. ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਸੈਲਿਊਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਅਸਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਫਲਤਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ:

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਹਿਰ ਵਜੋਂ ਮੋਹਰੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਏਜੰਸੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

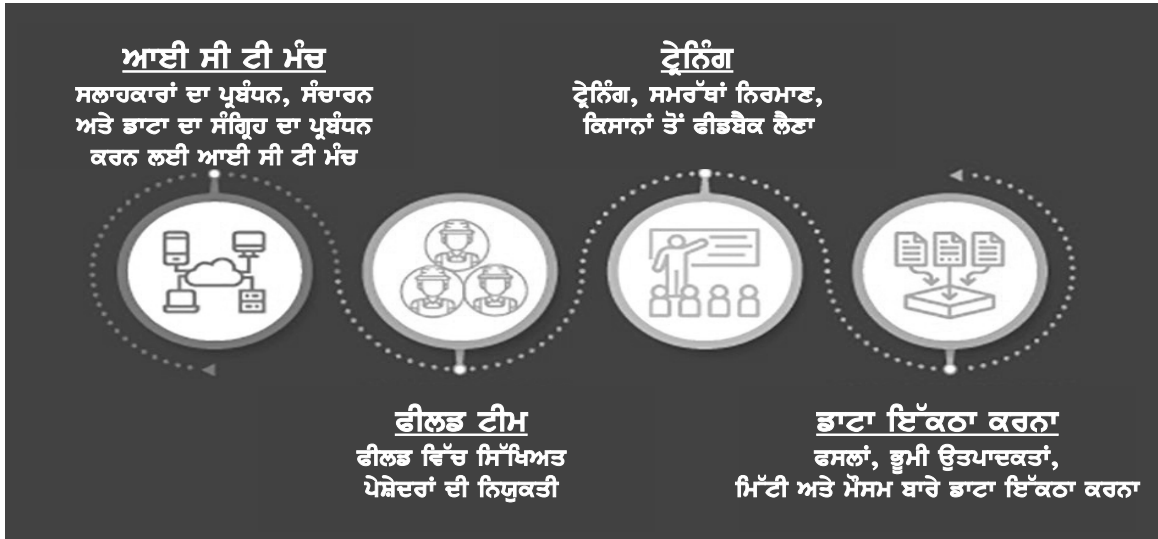
1) ਟਾਟਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ :-

ਟਾਟਾ ਟ੍ਰਸਟ ਦੁਆਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉੱਦਮ ਆਦੀਵਾਸੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਨੇ ਟਾਟਾ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਅਪ੍ਰੈਲ 2015 ਵਿੱਚ ਟਾਟਾ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ - ਮਿਸ਼ਨ 2020: ਲੱਖਪਤੀ ਕਿਸਾਨ ਸਮਾਰਟ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਲਗਭਗ 101ਠ000 ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਅਤੇ ਚੁਣਨ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੌਕੇ ਦੇ ਕੇ ਗਰੀਬੀ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਗੁਜਰਾਤ, ਝਾਰਖੰਡ ਅਤੇ ਉੜੀਸਾ ਵਿੱਚ 17 ਬਲਾਕ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੇ ਸਨ।

ਇਹਨਾਂ 101,000 ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਘਰ ਲਈ 530 ਡਾਲਰ ਦੀ ਬੇਸਲਾਇਨ ਔਸਤ ਸਲਾਨਾ ਕਮਾਈ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 1590 ਡਾਲਰ ਸਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਹੋਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਾਲ 70,000 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਸਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਜੁੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਟਾਟਾ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਕੌਸ਼ਲ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਲਕਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸਮਾਰਟ ਫਾਰਮ ਸਮਾਦਾਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੀਲਡ ਸਟਾਫ

**ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਤਿ ਅਨੁਕੂਲਨ ਕਰਨ
ਸਮਰੱਥ ਬਣਨਾ ਦੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ।
ਜਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।**

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਰਟ ਫਾਰਮ ਦੇ ਸੌਖੇ ਮੌਡਿਊਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਡਾਟਾ ਇੱਕਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਕਲਾਊਡ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਜਮਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਲਈ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉੱਪਲਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਟਾਟਾ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਸੀ.ਆਈ.ਐਨ.ਆਈ. ਹੁਣ ਖੇਤੀ ਦੇ ਹਰ ਪੜਾਅ ਉੱਪਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਝਾਰਖੰਡ ਦੇ ਗੋਦਾਬੰਦਾ ਅਤੇ ਧਲਭੂਮਗੜ੍ਹ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ 4300 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਅਤੇ ਸੀ.ਆਈ.ਐਨ.ਆਈ. ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ 3400 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਡਿਜੀਟਲੀਕਰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਇੱਕਠਾ ਕਰੇ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਪ੍ਰੋਫਾਇਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਸਮਾਰਟ ਫਾਰਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਲਾਹ ਭੇਜਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਉਚਿਤ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਵਧੀਆ ਝਾੜ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਫੀਲਡ ਸਟਾਫ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਰਟ ਫਾਰਮ ਮੌਡਿਊਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਡਾਟਾ ਇੱਕਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਡਾਟਾ ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਕਲਾਊਡ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਸੇਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਲਈ ਵੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਡਾਟਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਮੈਂਬਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਹੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਰਟ ਫਾਰਮ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਝਾੜ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੀ.ਆਈ.ਐਨ.ਆਈ. ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਅਤੇ ਨਦੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ

ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅੱਗੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਤਕਨੀਕ ਡਾਟਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖੇਤੀ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੌਸ਼ਣ, ਆਰਥਿਕ ਤੌਰਕੀ, ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਵਧੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਨਤ ਪੱਦਤੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਪੱਦਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਿਕਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਹੀਂ ਮੌਸਮ ਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਬਾਰੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ।

2) ਜੀਵਿਕਾ - ਐਸ.ਐਲ.ਏ.ਸੀ.ਸੀ. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ:

ਟਿਕਾਊ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਤਿ ਅਨੁਕੂਲ (ਐਸ.ਐਲ.ਏ.ਸੀ.ਸੀ.) ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਦਾਰੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਆਜੀਵਿਕਾ ਮਿਸ਼ਨ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਿੱਜੀ-ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਨਜਿਠਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੇ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ ਨਜਿਠਣ ਲਈ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਪਣਾਉਣ ਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਅਨੁਕੂਲ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੌਸਮੀ ਝਟਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲੈਣ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਤਿ ਅਨੁਕੂਲ ਕਰਨ ਸਮਰੱਥ ਬਣਨ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ

ਜਿੰਮੇਦਾਰੀ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਾ

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਤਕਨੀਕੀ ਟੀਮ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਹਾਰਤ, ਤਜਰਬਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੇ ਬਲਾਕ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ ਦੇ ਟ੍ਰੇਨਰ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ ਦੇ ਟ੍ਰੇਨਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਨਪੁੱਟ ਸਪਲਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸਾਨ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀ ਤਕਨੀਕ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਭਾਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਿਹਾਰ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਚਾਰ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਜਲਵਾਯੂ ਅਨੁਕੂਲਨ ਸਮਾਧਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਡਿਜੀਟਲ ਐਪ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀਪਣ ਨੂੰ ਟੈਸਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡ-ਪੱਧਰੀ ਪਾਇਲਟ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਗੜ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਆਜੀਵਿਕਾ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ-ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਨੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੌਸਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਡਿਜੀਟਲ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਫੁਲਪਰੂਫ ਤੰਤਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ, ਜੋ ਖੇਤੀ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹਿੱਤਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦਾ ਸਮਾਰਟ ਫਾਰਮ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਹੱਲ ਹੈ, ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਹੱਲ ਜੋ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਹਰ ਚਰਨ ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮਾਨਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਬੱਧ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਜਲਵਾਯੂ ਸਮਾਰਟ ਸਹਾਇਕ ਮੌਡਿਊਲ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮੌਸਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਵਿਧੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸ.ਐਲ.ਏ.ਸੀ.ਸੀ. ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਸਮ ਆਧਾਰਿਤ ਸਲਾਹ ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਪੱਦਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਟਰੈਕ ਕਰਨਾ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਏਨਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਅੰਤਿਮ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ, ਮੋਬਾਇਲ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਆਸਾਨ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਫੀਲਡ ਸਟਾਫ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ਿਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਐਪ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਉਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਬਾਕੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰੋਗ ਜਾਂ ਕੀਟਾਂ

ਦੇ ਹਮਲੇ ਬਾਰੇ ਤੁਰੰਤ ਚੇਤਾਵਨੀ ਜਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਭ ਨਾਲ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤੇਜ਼ੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਆਈ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੰਸਾਧਨ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਲਈ ਬਿਜਾਈ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਿਹਤ, ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਪਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆਂ ਉਪਲਬਧ ਮੌਸਮ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਵਾਣੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਡਲਾਂ ਤੋਂ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਮੌਸਮ ਦੀ ਭਵਿੱਖਵਾਣੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਵੈੱਬ ਅਤੇ ਮੋਬਾਇਲ ਆਧਾਰਿਤ ਸਲਾਹਕਾਰ ਡੈਸਬੋਰਡ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਇਹ ਡਾਟਾ ਖੇਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਹੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਸਕਣ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਖੇਤੀ-ਸਲਾਹਾਂ ਦੇ ਮੌਡਿਊਲ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸੰਸਾਧਨ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਇਨਪੁੱਟ ਲਏ ਗਏ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਟਾਫ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਾਈ, ਬੀਜ ਸੋਧਦਾ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖਵਾਣੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਮਿਲਿਆ। ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਲ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਤਕਨੀਕੀ ਸਲਾਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ, ਇਹਨਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੌਸ਼ਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾਸਟਰ ਟ੍ਰੇਨਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਚੁਣੌਤੀਆਂ:-

ਡਿਜੀਟਲ ਸਮਾਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ- ਅਪਣਾਉਣਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਖੇਤੀ ਉਦਮ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਡਿਜੀਟਲ ਕਰਨ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਨੂੰ ਸੰਦੇਹ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੋਬਾਇਲ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੈਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਸਿਰਫ ਚੁਣੌਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਹੈ- ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੋਬਾਇਲ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਡਬੈਂਡ ਕਨੈਕਟੀਵਿਟੀ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਡਬੈਂਡ ਕਨੈਕਟੀਵਿਟੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਸਾਖਰਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਤਕਨੀਕ ਆਏ ਦਿਨ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੰਪਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿਖਰ ਤੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਹਰ ਸਮੇਂ ਅਪਡੇਟ ਰਹਿਣਾ ਸਮਾਂ - ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਖਰਚੀਲੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਖੇਤੀ ਤਕਨੀਕ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਪੂਰੇ ਮਾਨਯੋਗ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਈ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਵ:-

ਕਿਸਾਨ ਹੁਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਕਨੀਕ ਪੱਖੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਡਿਜੀਟਲੀਕਰਨ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਝਾੜ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਕਨੀਕੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਵੀ ਹਨ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ 2.1 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਬਣਾਈ ਹੈ ਅਤੇ 52 ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ 6.1 ਮਿਲੀਅਨ ਏਕੜ ਖੇਤੀ ਦਾ ਡਿਜੀਟਲੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਾਪਇਨ 9400 ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਇਹ 388 ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਸਲਾਂ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਉੱਪਰ ਤਕਨੀਕਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਕੀਟਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਕਰਕੇ ਆਈਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੌਸ਼ਲ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫੀਲਡ ਸਟਾਫ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਵਧੀਆ ਉਤਪਾਦਨ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਖੇਤੀ ਦਾ ਡਿਜੀਟਲੀਕਰਨ ਨਾ ਸਿਰਫ ਭਵਿੱਖ ਹੈ ਬਲਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸੱਚ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਤਕਨੀਕਾਂ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਛਾਲ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਡਿਜੀਟਲੀਕਰਨ ਨੇ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਾਸ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਮੀਲ ਪੱਧਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ। ਡਿਜੀਟਲ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਿਸ਼ਵਸਯੋਗ ਸਹੀ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਸਿਸਟਮ ਜੋ ਕਿ ਕੱਲ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਰਟ, ਡਾਟਾ - ਸੰਚਾਲਿਤ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਝਾੜ ਅਤੇ ਉੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲਾ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ।

ਕਿਸ਼ਨਾ ਕੁਮਾਰ

ਸੀ.ਈ.ਓ. ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਪਕ, ਕ੍ਰਾਪਇਨ
ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ, 1021, 16 ਮੈਨ ਰੋਡ,
ਤਾਵਰਕੋਰੇ, ਏਕੀਬੋ ਨਗਰ, ਪਹਿਲੀ ਸਟੇਜ਼,
ਬੀ ਟੀ ਐਮ ਲੈਆਉਟ 1, ਬੇਂਗਲੋਰ,
ਕਰਨਾਟਕ (560029)

**Enabling digital
transformation in agriculture
LEISA INDIA, June 2020**

ਬਾਕਸ 1 : ਕ੍ਰਾਪਇਨ ਡਿਜੀਟਲ ਸੌਲਿਊਸ਼ਨਜ਼

ਸਮਾਰਟ ਫਾਰਮ: ਇੱਕ ਐਵਾਰਡ ਵਿਜੇਤਾ ਖੇਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸਮਾਧਾਨ ਜੋ ਕਿ ਖੇਤੀ ਦਾ ਪੂਰਨ ਡਿਜੀਟਲੀਕਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਡਾਟਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਨਿਰਣੇ ਲੈਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦੇਸ਼ ਮਿਆਰੀ ਪੈਕਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਦੇ ਅਨੁਪਾਲਨ, ਦੀਟ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਰਟ ਰਿਸਕ: ਇੱਕ ਖੇਤੀ ਬਿਜਨੈਸ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਸਮਾਧਾਨ ਜੋ ਕਿ ਖੇਤੀ ਵਿਕਲਪਿਕ ਡਾਟਾ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋਖਮ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਜੋਖਿਮ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਰਜ਼ ਦੀ ਰਿਕਵਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਐਮ ਵੇਅਰ ਹਾਊਸ: ਪੈਕਹਾਊਸ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਹੱਲ ਜੋ ਕਿ ਖੇਤ ਤੋਂ ਚਮਚ ਤੱਕ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਰੱਖਣਾ, ਗੁਣਵੱਤਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਅਤੇ ਲਚਕਦਾਰ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਰਟ ਸੇਲਜ਼: ਇੱਕ ਸੀ ਆਰ ਐਮ ਅਤੇ ਇਨਪੁੱਟ ਚੈਨਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸਮਾਧਾਨ ਜੋ ਕਿ ਵਿਕਰੀ ਬਾਰੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਕਰੀ ਟੀਮ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਅੰਤ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਏਕੜ ਸੁਕੇਦਰ: ਇੱਕ ਵਿੱਲਖਣ ਕਿਸਾਨ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਜੋ ਕਿ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੱਕ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਪਹੁੰਚ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੱਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਪਹੁੰਚ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਜੈਵਿਕ ਕਾਸ਼ਤ

ਏ ਆਨੰਦਕੁਮਾਰ

ਤੁਮਕੁਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ ਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾ ਕੇ ਅਤੇ ਦਰੱਖਤ ਲਗਾ ਕੇ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਟਿਕਾਊਪਣ ਨੂੰ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਤੁਮਕੁਰ ਜਿਲੇ ਦੇ ਤੁਮਕੁਰ ਅਤੇ ਕੋਗਟਾਗੋਰੇ ਤਾਲੁਕਾ ਦੇ ਉੜਦੀਗੋਰੇ ਅਤੇ ਕੋਲਾਵਾ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰੰਪਰਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਸਾਨ ਸਮੁਦਾਇ ਦਾ ਲਗਭਗ 76 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਇੱਕ ਏਕੜ ਤੋਂ ਦੋ ਏਕੜ ਤੱਕ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸਾਨ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਪਾਰਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਟਮਾਟਰ, ਫਲੀਆਂ, ਬੈਂਗਣ, ਭਿੰਡੀ, ਆਲੂ, ਹਰੀ ਮਿਰਚ, ਗੋਭੀ ਅਤੇ ਪੱਤੇਦਾਰ

ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸਾਨ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਲਈ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਧੜੱਲੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਜੋ ਕਿ ਤਕਨੀਕਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਬਚਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਉੱਨਤ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਉੱਨਤ ਤਕਨੀਕਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉਪਲਬੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮੰਚ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ - ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਸਕਣ।

ਅਨੁਪਨਹੱਲੀ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੀ ਚਰਨ ਦਾ ਟਮਾਟਰ ਦਾ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤ

ਕਿਸਾਨ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ, ਆਵਿਸ਼ਕਾਰ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਾਲ 2011 ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ, ਪਿੰਡ ਪੱਧਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਵਿਸ਼ਕਾਰ ਨੇ ਤੁਮਕੁਰ ਅਤੇ ਕੋਗਟਾਗੇਰੇ ਤਾਲੁਕਾ ਵਿਚ 157 ਸਵੈ ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹ ਅਤੇ 20 ਕਿਸਾਨ ਕਲੱਬਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ।

2017 ਵਿਚ, ਆਵਿਸ਼ਕਾਰ ਨੇ ਸਵੈ ਇੰਡੀਅਨ ਫਾਰਮਰਜ਼, ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ. ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਐਸ.ਆਈ.ਐਫ. ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਧੀਨ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 15 ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ 2018-19 17 ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ।

ਹਰੇਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਾਨ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁਣੇ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰਭੂਤ ਡਾਟਾ ਇੱਕਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਜੈਵਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਜੈਵਿਕ

ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਹੁਸੂਰ, ਮੈਸੂਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਬੀ.ਏ.ਆਈ.ਐਫ. ਤਿਪਤੂਰ ਸ਼੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਣਰੇਡੀ ਦੇ ਖੇਤ ਦੋਦਾਬੱਲਾਪੁਰਾ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਕੋਡੀਪਾਪੱਨਾ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ।

ਵਰਮੀਕੰਪੋਸਟ ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਜਿਹੀਆਂ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਖੇਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਖੇਤ 10 ਤੋਂ 15 ਗੈਟਾ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫਲੀਆਂ, ਬੈਂਗਣ, ਟਮਾਟਰ ਅਤੇ ਪੱਤੇਦਾਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਕੰਪੋਸਟ, ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਮੀਵਾਸ਼, ਨਿੰਮ ਦੀ ਖਾਦ ਅਤੇ ਜੀਵਾਣੂ ਘੋਲ, ਟ੍ਰਾਈਕੋਡਰਮਾ, ਨਿੰਮ ਸਾਬੁਣ, ਨਿੰਮ ਤੇਲ ਅਤੇ ਦਸ਼ਪਰਨੀ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਦਸ਼ਪਰਨੀ ਅਤੇ ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਮੀਕੰਪੋਸਟ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਗੰਭੀਰੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੋ ਗਈ।

ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ-ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ। ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਂਦਰਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੇ ਤਕਨੀਕੀ ਮੱਦਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਮੀ ਕੰਪੋਸਟ ਯੂਨਿਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪੌਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਡਰੱਮ, ਸੋਲਰ ਟ੍ਰੈਪ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿ ਏਕੜ 40-50 ਫਲਾਂ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਅਤੇ 70-80 ਵਣਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਢੈਂਚਾ ਜਿਹੇ ਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਟਾਂ ਤੇ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਫਲਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਰੁੱਖ ਖੇਤ ਵਿਚ ਅਤੇ ਖੇਤ ਦੀਆਂ ਵੱਟਾਂ ਤੇ ਲਗਾਏ ਗਏ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਫਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਲਗਾਈਆਂ।

ਨਤੀਜੇ :-

ਹਰ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਇਕ ਏਕੜ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਬੈਂਗਣ, ਤੋਰੀ, ਕਰੇਲੇ, ਟਮਾਟਰ ਅਤੇ ਫਲੀਆਂ ਆਦਿ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਈਆਂ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕੰਪੋਸਟ, ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਹਰੀ ਖਾਦ ਅਤੇ ਵਰਮੀ ਕੰਪੋਸਟ ਆਦਿ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੀਜ ਉਤਪਾਦਨ, ਬੀਜ ਸੋਧਦਾ, ਵਰਮੀ ਕੰਪੋਸਟ, ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਉਣਾ ਮਲਚਿੰਗ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਬੜੀ ਜਲਦੀ ਅਪਣਾ ਲਈਆਂ।

ਬਿਜਾਈ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ	ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਤਕਨੀਕ
ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਨਮੀ ਸੰਭਾਲਣਾ	ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਤਕਨੀਕਾਂ
ਰੁੱਖ ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ	ਰੁੱਖ ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਾਲੇ ਰੁੱਖ ਲਗਾਏ।
ਬੀਜ ਸੋਧਣਾ	ਬੀਜ ਸੋਧਣਾ ਜੀਵਾਣੂ ਘੋਲ, ਟ੍ਰਾਈਕੋਡਰਮਾਂ ਅਤੇ ਬੀਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਬੀਜ ਸੋਧਣਾ।
ਬਿਜਾਈ	ਛੋਟੀ ਪਨੀਰੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਤਰ ਰੱਖਣਾ, ਨਦੀਨਾਂ ਦਾ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ।
ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣਾ	ਵਰਮੀ ਕੰਪੋਸਟ, ਰੂੜੀ ਦੀ ਖਾਦ, ਨਿੰਮ ਦੀ ਖਾਦ, ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਜੈਵਿਕ ਖਾਦਾਂ
ਕੀਟ ਅਤੇ ਰੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧਨ	ਜੈਵਿਕ ਕੀਟ ਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ

ਪੰਜ ਕਿਸਾਨ ਵਰਮੀ ਕੰਪੋਸਟ ਖਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਮੀਕੰਪੋਸਟ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੰਡੋਇਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਖਾਦ ਲਈ ਕੁਲਥ ਦੀ ਦਾਲ ਅਤੇ ਲੋਬੀਆ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਨਿੰਮ ਦੀ ਖਾਦ ਅਤੇ ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧੀ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਕਾਰਬਨ ਤੱਤ ਦਾ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਅਲੁਮਾਰਦਾਪੱਲਯਾ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਸ਼੍ਰੀ ਵੈਕਟੇਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਧੀ ਹੈ- ਮਿੱਟੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਰਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪਾਣੀ ਸੋਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧ ਗਈ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਫਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਆਈ.ਪੀ.ਐਮ. ਅਤੇ ਆਈ.ਐਨ.ਐਮ. ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਪਣਾ ਕੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਉਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਘਟੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਨਾਈਟ੍ਰੋਟ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘਟ ਗਈ ਜੋ ਕਿ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

ਮੌਜੂਦਾ ਖੇਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਟਿਕਾਊਪਣ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੁੱਖ ਆਧਾਰਿਤ ਖੇਤੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੁਨਿੰਦਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਫਲਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ, ਜੰਗਲਾਤ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਧਾਈ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਹੁਣ ਦੂਸਰੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸਥਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ।

ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਜੈਵਿਕ ਮੰਚ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਸਾਨ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇੱਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਜੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਟਾਫ ਨੂੰ ਵੀ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਮੰਚ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਰਗੈਨਿਕ ਫਾਰਮਰਜ਼ ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਉਪਰ ਵਿਚਾਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਚਿਕਨਾਗਹੀਆ ਤੁਮਕੁਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੁਰਗਦਹੱਲੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਛੋਟਾ ਕਿਸਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਦੋ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਜਿਨੀ ਉੱਪਰ ਉਹ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਰਖਾ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਅਕਸਰ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਸੋਕੇ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਝਾੜ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਪਾਉਂਦਾ। ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਹੋਰ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਚਿਕਨਾਗਹੀਆ ਨੇ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਐਸ.ਆਈ.ਐਫ. ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਧੀਨ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤ ਵੀ ਦੇਖਣ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਘਰੇਲੂ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪੱਤੇਦਾਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲੀਆਂ, ਟਮਾਟਰ ਅਤੇ ਹਰੀ ਮਿਰਚ ਆਦਿ ਉਗਾਏ। ਉਸਨੇ ਫਲੀਆਂ, ਟਮਾਟਰ ਅਤੇ ਬੈਂਗਣ ਜੈਵਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਫਸਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਵੇਚਣ ਲਈ ਉਗਾਏ। ਉਹ ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਤੁਮਕੁਰ ਵਿਖੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਜੈਵਿਕ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਉਪਜ ਵੇਚਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਸਲਾਨਾ 25 ਤੋਂ 30 ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਲਾਭ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਹਰ ਹਫਤੇ 1000 ਰੁਪਏ ਕਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਸਨੇ 60 ਨਿੰਬੂ ਦੇ, 30 ਸੁਰੰਜਨਾ ਦੇ ਅਤੇ 50 ਅਲਾਬਾਰ ਨਿੰਮ ਦੇ ਰੁੱਖ ਲਗਾਏ। ਸਾਰੇ ਰੁੱਖ ਵਧੀਆ ਉੱਗ ਆਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਮੁਨਾਫਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ 50 ਨਿੰਬੂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਹੋਰ ਲਗਾਏ ਅਤੇ 15-15 ਫੁੱਟ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਲਗਾਏ। ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਢੈਂਚੇ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂਰ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਚਾਰਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ 2 ਬੱਕਰੀਆਂ ਵੀ ਖਰੀਦ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਨੇ ਉਹ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰਾ ਸਮਾਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵੇਚਣ ਵਿੱਚ ਆਸਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਕਿਸਾਨ ਜੈਵਿਕ ਹੱਟ ਤੇ ਤੁਮਕੁਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਜੈਵਿਕ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਤੁਮਕੁਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਤਪਾਦ ਵੇਚਣ ਲਈ ਇਕ ਸਟੋਰ ਖੋਲਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਉੱਪਰ ਵੀ ਕੰਮ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਰਸਾਇਣਿਕ ਚੋਂ ਜੈਵਿਕ ਵੱਲ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਕੁੱਝ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਪਰ ਖੇਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। 4-5 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪਿੰਡਾਂ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੀ ਵਰਖਾ ਆਧਾਰਿਤ ਇਹ ਜਮੀਨਾਂ ਵਿੰਡਿੰਨ ਫਸਲਾਂ ਨਾਲ ਲਹਿ-ਲਹਾਉਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਚਾਰੇ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਉਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਖੇਤ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਬਣਨਗੇ। ਇਸੇ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਸੰਸਥਾ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

◆
ਏ ਆਨੰਦ ਕੁਮਾਰ
 ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ
 ਆਵਿਸ਼ਕਾਰ, ਤੁਮਕੁਰ, ਕਰਨਾਟਕ

Organic Vegetable Cultivation LEISA INDIA, September 2020

www.leisaindia.org
 A website for learning and sharing experiences on LEISA practices

Main Features

- Space to share your LEISA experience.
- A source for LEISA practices followed by farmers.
- An archive of LEISA India magazines—English edition and regional editions (Kannada, Tamil, Hindi, Telugu, Oriya, Punjabi and Marathi)
- Photos and videos on LEISA practices.
- Interesting cases of people following LEISA practices.

Follow us on Facebook: www.facebook.com/Leisaindiomag Follow us on Twitter: [@LeisaIndia](https://twitter.com/LeisaIndia)

ਸੌਰ ਊਰਜਾ ਰਾਹੀਂ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ

ਰਾਕੇਸ਼ ਕੇ. ਵਰੀਅਰ ਅਤੇ ਮਹੇਸ਼ ਐਨ. ਲਾੜੇ

ਪ੍ਰਥਮ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਸੌਰ ਊਰਜਾ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਕੇ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕਜੁੱਟ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਕੇਂਦ੍ਰੀਕ੍ਰਿਤ ਉਦਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਏ ਹਨ। ਉੱਥੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧੀਆ ਮੁੱਲ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਮੋਹਰੀ ਦੇਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਹ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਵੱਡਾ ਉਤਪਾਦਕ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਉਪਰ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਹੋਣਾ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਇਹਨਾਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬੱਧਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੜਚਨਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 20 ਤੋਂ 30 % ਤੱਕ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਕੀਮਤ ਲਗਭਗ 50,000 ਕਰੋੜ ਸਲਾਨਾ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਉਤਾਰ ਚੜਾਅ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਪਕਾਈ, ਭੰਡਾਰਣ, ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਕਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਆਪਣੀਆਂ ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੇਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਲਦੀ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਉਤਪਾਦ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਪਾਉਂਦੀ। ਕਿਸਾਨ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਦੇ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ / ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਵਪਾਰਕ ਉੱਦਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇੱਕਤਰਤਾ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਪੈਕਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਆਵਾਜਾਈ, ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਗਹਿਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨ ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਵਾਲੇ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨਾਲ ਸੀਲ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋਖਮ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਭ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਹੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਦਾ ਇਕ ਵਧੀਆ ਉਪਾਅ ਹੈ। ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾਉਣਾ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਕੇਂਦ੍ਰੀਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਤਕਨੀਕ ਹੈ। ਜਲਦੀ ਖਰਾਬ ਹੋਣੇ

ਅਨੁਪਨਹੱਲੀ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੀ ਚਰਨ ਦਾ ਟਮਾਟਰ ਦਾ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤ

ਵਾਲੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੁਕਾਉਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵੀ ਵਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੰਗ, ਸਵਾਦ, ਖੁਸ਼ਬੂ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕਤਾ ਉਪਰ ਵੀ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਵਿਚ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਰੈਡੀ-ਕੂ-ਕੁੱਕ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਮੰਗ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਬਿਜਨੈਸ ਦੀਆਂ ਅਪਾਰ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਪੂਨੇ ਦੇ ਉਰੁਲੀ ਕੰਚਨ ਕਲਸੱਟਰ ਵਿਚ ਬੀ.ਏ.ਆਈ.ਐਫ. ਦੁਆਰਾ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਜਵੀਕਰਨ (ਸੁਕਾਉਣ) ਦਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਲਾਇਆ ਗਿਆ।

ਉੱਦਮ:-

ਬੀ.ਏ.ਆਈ.ਐਫ. ਉਰੁਲੀ ਕੰਚਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਆਮਦਨੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉੱਦਮਾਂ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਔਸਤ ਜ਼ਮੀਨ 4 ਏਕੜ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸਿਚਾਈ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ ਉਹ ਖੇਤਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ।

ਪੂਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਸਥਿਤ ਉਰਲੀ ਕੰਚਨ ਇੱਕ ਅਰਧ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮ ਜਿਹੀ ਉਦਾਰਗਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸਾਨ ਹਰੀਆਂ ਪੱਤੇਦਾਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਪਿਆਜ਼, ਟਮਾਟਰ ਸਨ ਆਦਿ ਵੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੌਸਮੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ ਪੱਟਰਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਖਾਸ ਉਤਪਾਦਾਂ ਲਈ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੰਗ ਲਗਾਤਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਟੋਰੇਜ਼ ਵਿਚ ਭੰਡਾਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ, ਜੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਜੋ ਕੀਮਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਖਰਚਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਪਾਉਂਦਾ। ਇਸ ਕਲਸਟਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਾਈਵੇ ਤੇ ਹੋਟਲ, ਛੋਟੇ ਢਾਬਿਆਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਕਤਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਕੁੱਛ ਖਾਸ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰ - ਚੜਾਅ ਅਤੇ ਵਿਕਰੀ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਨੇ ਇਹ ਉੱਦਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਟ੍ਰਿਗਰ ਪੁਆਇੰਟ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਰਲੀ ਕੰਚਨ ਕਲਸਟਰ ਵਿੱਚ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾਉਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਕਲਸਟਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕੇਂਦ੍ਰੀਕ੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ (ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰਤਿਭਾਗੀ ਇੱਕ ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ) ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਆਜ਼ੀਵਿਕਾ ਦੇ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਪ੍ਰਸਾਰ ਪਹਿਲ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਈ ਤਕਨੀਕਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ ਇੱਕ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਿਭਾਗੀ ਇੱਕ ਡ੍ਰਾਇਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਪਰਾਂਬੈਂਗਣੀ ਕਿਰਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਲਟਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੁੱਕੇ ਉਤਪਾਦ ਦਾ ਰੰਗ, ਸੁਗੰਧ, ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਅੱਧਸੁੱਕੇ ਖੁੱਲੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਸੁਕਾਉਣ ਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ “ਤਾਜ਼ਗੀ ਸਦਾ ..... ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ..... ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਨੇ ਘਰੇਲੂ ਪੱਧਰ ਤੇ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੇ ਲਈ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇੱਕਤਰੀਕਰਨ ਪੈਕਿੰਗ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਕਮਾਈ ਕਰ ਸਕਣ। ਇੱਕਠੇ ਮਿਲ ਕੇ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਣ।

ਪਹਿਲੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਉੱਪਰ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ:-

1) ਬੀ.ਸੀ. ਗ੍ਰੇਡ ਦੀਆਂ ਸਸਤੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ।

ਇਹ ਪਹੁੰਚ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਕਮਾਈ ਕਰ ਸਕਣ।

2) ਕਟਾਈ, ਸੁਕਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪਾਊਡਰ ਬਣਾਉਣਾ (ਜੇ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ) ਅਤੇ ਪੈਕਿੰਗ ਸਾਫ ਸੁਥਰੀ ਅਤੇ ਨਮੀਂ ਮੁਕਤ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਰਨਾ।

3) ਮਾਰਕਿਟ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ: ਖਰੀਦਦਾਰ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਲੋਕਲ ਮਾਰਕਿਟ ਅਤੇ ਫੂਡ ਚੇਨ ਆਦਿ।

ਕਈ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਟਮਾਟਰ, ਅਦਰਕ, ਪਿਆਜ਼, ਸਟੀਵੀਆ, ਸੁਹੰਜਣਾ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਪਾਲਕ, ਮੇਥੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸੁਕਾਇਆ ਗਿਆ। ਕੁੱਝ ਰੈਡੀ-ਟੂ-ਈਟ ਉਤਪਾਦ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਚੀਕੂ ਦੇ ਚਿਪਸ, ਇਨਸਟੈਂਟ ਪੂਰਨ ਚਪਾਤੀ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰੀਆਂ ਡਿਸ਼), ਇਨਸਟੈਂਟ ਪਾਲਕ, ਮੇਥੀ ਪਰਾਂਠਾ ਅਤੇ ਚੁਕੰਦਰ ਦਾ ਪਾਊਡਰ ਆਦਿ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕੱਚਾ ਉਤਪਾਦ ਜਾਂ ਤਾਂ ਖੁਦ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਥਾਨਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਖਰੀਦਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਣਵੱਤਾ ਚੈਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਥੋਕ ਆਰਡਰਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਤਿਭਾਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਕਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰਿਟੇਲ ਆਰਡਰਾਂ ਲਈ ਪੈਕਿੰਗ ਅਤੇ ਲੇਬਲਿੰਗ ਸੰਕਲਪ ਸਟੋਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੁਕਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਗਰੁੱਪ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਸਰਲ ਮੈਟ੍ਰਿਕਸ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਪੌਰਊਫੋਲ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕਤਾ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

<p>ਸਬਜ਼ੀਆਂ - ਵਰਤਮਾਨ ਉਤਪਾਦਨ ਉਤਪਾਦ - ਬਾਜ਼ਾਰ ਉਪਲਬਧ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ</p>	<p>ਸਬਜ਼ੀਆਂ - ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਉਤਪਾਦਨ ਨਹੀਂ ਉਤਪਾਦ - ਬਾਜ਼ਾਰ ਉਪਲਬਧ ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ</p>
<p>ਸਬਜ਼ੀਆਂ - ਵਰਤਮਾਨ ਉਤਪਾਦਨ ਉਤਪਾਦ - ਬਾਜ਼ਾਰ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਘੱਟ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ</p>	<p>ਸਬਜ਼ੀਆਂ - ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਉਤਪਾਦਨ ਨਹੀਂ ਉਤਪਾਦ - ਬਾਜ਼ਾਰ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ (ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ)</p>

ਉਤਪਾਦ ਦੋ ਚੈਨਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੇਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ- ਇਕ ਰਿਟੇਲ ਆਊਟਲੈੱਟ ਸੰਕਲਪ ਦੁਆਰਾ ਮਹਿਲਾ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉੱਦਮ ਸਤਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਅਧੀਨ 2013 ਵਿੱਚ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਕਾਸਮੈਟਿਕ ਉਤਪਾਦਾਂ ਲਈ ਉਰਲੀ ਕੰਚਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਆਊਟਲੈੱਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ “ਸੰਕਲਪ” ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਤਰੀਕਾ ਥੋਕ ਆਰਡਰ ਲੈਣਾ ਹੈ।

ਉੱਦਮ ਦਾ ਸੰਗਲਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ - ਸਮੇਂ ਤੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਬੀ.ਏ.ਆਈ.ਐਫ. ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੁਕਾਉਣਾ ਅਤੇ ਡ੍ਰਾਇਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਤਿਭਾਗੀਆਂ

ਬਾਕਸ 1: ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ ਇਕਾਈ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਵਿਵਹਾਰਕ ਕੰਮ ਅਤੇ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ 15 ਤੋਂ 20 ਡ੍ਰਾਇਰ ਹੋ ਜੋ ਕਿ 20 ਕਿਲੋ ਪ੍ਰਤੀ ਡ੍ਰਾਇਰ ਦੀ ਲੈਟ ਲੋਡਿੰਗ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਡ੍ਰਾਇਰ ਸਾਲ ਦੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ 20 ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 8-9 ਮਹੀਨੇ ਕੰਮ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦਾ ਪੋਰਟਫੋਲੀਓ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ :-

1. ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜਿਵੇਂ - ਟਮਾਟਰ, ਕਰੇਲਾ, ਲੋਕੀ, ਖੀਰਾ, ਕੱਚੂ ਆਦਿ (ਸੁਕਾਉਣ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 10 ਕਿਲੋ : 1 ਕਿਲੋ, ਵੈਟ ਲੋਡਿੰਗ ਸਮਰੱਥਾ- 15 ਕਿਲੋ ਪ੍ਰਤੀ ਬੈੱਚ)
2. ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜਿਵੇਂ - ਅਦਰਕ, ਭਿੰਡੀ, ਮਿਰਚ ਆਦਿ (ਸੁਕਾਉਣ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 6 ਕਿਲੋ : 1 ਕਿਲੋ, ਵੈਟ ਲੋਡਿੰਗ ਸਮਰੱਥਾ - 17 ਤੋਂ 20 ਕਿਲੋ ਪ੍ਰਤੀ ਬੈੱਚ)
3. ਪੱਤੇਦਾਰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਪਾਲਕ, ਨਿੰਮ, ਤੁਲਸੀ, ਸੁਰੰਜਨਾਂ ਆਦਿ (ਸੁਕਾਉਣ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 5 ਕਿਲੋ : 1 ਕਿਲੋ ਵੈਟ ਲੋਡਿੰਗ ਸਮਰੱਥਾ 10 ਕਿਲੋ ਪ੍ਰਤੀ ਬੈੱਚ)
4. ਪੁੰਗਰੇ ਅਨਾਜ ਦਾਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੂੰਗ, ਮੱਕੀ ਆਦਿ (ਸੁਕਾਉਣ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 1.5 ਕਿਲੋ : 1 ਕਿਲੋ, ਵੈਟ ਲੋਡਿੰਗ ਸਮਰੱਥਾ 15 ਕਿਲੋ ਪ੍ਰਤੀ ਬੈੱਚ)

ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਲਾਗਤ 0 ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਬਿਜਲੀ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਡ੍ਰਾਇਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਨਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਮੁੱਦੇ ਜਿਵੇਂ ਅਚਾਨਕ ਆਏ ਤੁਫਾਨ ਕਰਕੇ ਯੂ.ਵੀ. ਫਿਲਟਰ ਸ਼ੀਟ ਦਾ ਇੱਕ ਵਾਰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ।

ਵਿਸਤਾਰ - ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਅਰਧ ਖੁਸ਼ਕ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਭਾਗੀਆਂ ਨੇ ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਧ ਉਤਪਾਦ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਹ ਹੁਣ ਬੀ ਅਤੇ ਸੀ ਗ੍ਰੇਡ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰਕਿਟ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਪਹਿਲ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਪ੍ਰਤਿਭਾਗੀ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ 2500 ਤੋਂ 3000 ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਇਲਟ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫਾਇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਸਮੁਦਾਇ ਵੱਲੋਂ ਹੋਰ ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਹੋਰ 100 ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ 2018 ਅਤੇ 2019 ਵਿੱਚ ਲਗਾਏ ਗਏ। ਲਾਗਤ ਦਾ 20% ਪ੍ਰਤਿਭਾਗੀਆਂ ਨੇ ਯੋਗਦਾਨ ਵਜੋਂ ਪਾਇਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕੁੱਝ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਖਰਚੇ ਗਰੁੱਪ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਗਰੁੱਪ ਨੇ “ਨਿਊਟਰੀਸ਼ਲ” ਬ੍ਰਾਂਡ ਅਧੀਨ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਬ੍ਰਾਂਡ ਪੋਸਟਿਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ ਦੁਆਰਾ ਬਚਾਉਣਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ ਸੁਥਰੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਪੈਕਿੰਗ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਬਾਰੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਗਰੁੱਪ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫਾਰਵਰਡ ਇੰਕੋਰਪੋਰੇਟਿਡ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਉੱਪਰ ਧਿਆਨ

ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਲ ਦੇ 8-9 ਮਹੀਨਿਆਂ (ਮਾਨਸੂਨ ਦੇ) ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਉੱਦਮ 20 ਤੋਂ 30% ਤੱਕ ਰਿਟਰਨ ਕਮਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਨਵਾਂ ਅਤੇ ਉਭਰਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਜਿਹੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ੍ਰੋਤ ਦਾ ਟਿਕਾਊ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲਾਭ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਸਥਿਰ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੱਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ ਮਾਨਸੂਨ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਦੋਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਕਾਈਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਲਿੰਕੇਜ਼ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਕਸਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮੰਗ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਉਦਮ ਵਾਧੂ ਉਪਯੋਗ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਬਾਰ ਮੰਗ ਦੇ ਵਧਣ / ਹੋਰ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਤਾਜ਼ੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਉਦਮ ਕੇਵਲ ਸੀਮਿਤ ਆਕਾਰ ਦੇ ਆਰਡਰ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਰੱਥ ਹਨ।

ਆਪਦੀਆਂ ਸਭ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਹ ਪਹਿਲ ਗਰਮ ਇਲਾਕਿਆਂ ਲਈ ਚੁੱਕਣੀ ਹੈ। ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਪੂਰਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਉੱਦਮ ਮੰਗ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਕੇਦੀਕ੍ਰਿਤ ਉਦਮੀ ਮਾਡਲ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ, ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਅਰਧਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਰੱਖਿਅਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਭਾਸ : ਪਾਇਲਟ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਐਚ.ਐਸ.ਬੀ.ਸੀ. ਸਾਫਟਵੇਅਰ ਡਿਵਲਪਮੈਂਟ ਆਈ.ਪ੍ਰਾ.ਲਿ. ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਡ੍ਰਾਇਰ ਐਸ.ਫੋਰ.ਐਸ. ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੋਲਰ ਡ੍ਰਾਇਰ ਕੰਡਕਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ।

ਰਾਕੇਸ਼ ਕੇ ਵਰਿਅਰ

ਚੀਫ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ

E-mail: rakeshkwarrrier@baif.org.in

ਮਹੇਸ਼ ਐਨ ਲਾਡੇ

ਸੀਨੀਅਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਫਸਰ

E-mail: maheshlade@baif.org.in

BAIF Development Research Foundation
BAIF Bhavan, Dr. Manibhai Desai Nagar,
NH 4, Warje, Pune - 411058

Value addition through solar drying
LEISA INDIA, September 2020

ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤੀ ਉੱਦਮ

ਦੇਬੋਰਾਹ ਦੱਤਾ

ਸ਼ਹਿਰੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਖਪਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਖੇਤੀ ਦੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਕਾਰਨ ਭੂਮੀ ਨਿਘਾਰ ਕਾਰਨ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸਮੁਦਾਇ ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤੀ ਜਿਹੇ ਉੱਦਮ ਜ਼ਮੀਨ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਤੰਤਰ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਬਾਦੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਵਧਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਕਰਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉੱਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖਾਧ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਘਟਦਾ ਵਣ ਖੇਤਰ ਆਦਿ ਵੀ ਖੜੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ, ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਡਿਜੀਟਲ ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ, ਟਿਕਾਊਪਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤੀ – ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਪਹਿਲ

ਖਾਸ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਤਾਵਰਨੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਨੇੜਿਉ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਸਾਹਮਣੇ ਤੋਂ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਾਧਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭੋਜਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਵਿਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਲਾਗਤ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉੱਪਰ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣਕਾਰੀ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਕ ਨਵਾਂ ਰਝਾਨ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨੋਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਨੰਬਰਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਬੜੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਇਕਸਾਰਤਾ ਰੁਝਾਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ, ਇਕ ਤਲਾਸ਼ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਾਲ

ਇਕਮਿਕਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਣ, ਉਸਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰੰਪਰਿਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਖ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤੀ ਉਪਰਾਲੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਡੀਮ ਗ੍ਰੋਵ (ਡੀ.ਜੀ.) – ਸਮੁਦਾਇ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤ :

ਡੀਮ ਗ੍ਰੋਵ ਮੁੰਬਈ ਦੇ 800 ਵਰਗ ਫੁੱਟ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫਲੇ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਮੁਦਾਇ ਖੇਤੀ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ। ਪਾਰਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸਥਾਨਕ ਵਸਨੀਕ ਮੋਰੀ ਪਾਲ ਨੂੰ 2018 ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਾਰਕ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਲਈ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਸਥਾਨਕ ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਗਰੁੱਪ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਸ ਪਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਕਰੇ। ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਦੋ ਮੈਂਬਰਾਂ ਪ੍ਰੇਮਿਲਾ ਕਾਰਟਿਸ ਅਤੇ ਦੀਪਤੀ ਝੰਗਿਆਨੀ ਕੋਲ ਅਰਬਨ ਲੀਵਸ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਸੀ।

ਮਾਰਟਿਸ ਨੇ ਗਰੁੱਪ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਕ ਵਿਚਲੇ ਪੱਤਿਆਂ, ਰਸੋਈ ਦਾ ਗਿੱਲਾ ਕੂੜਾ, ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਫੂਸ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਸਭ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕਠ ਕਰਕੇ ਗੋਬਰ ਅਤੇ ਗੋ-ਮੂਤਰ ਦੀ ਮੱਦਦ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਿੱਟੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਇਸ ਉਗਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਮੁੰਬਈ ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਨੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪਾਰਕ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਧ ਪਾਰਕਾਂ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਝੰਗਿਆਨੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿਛਲੇ 2 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ 50 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹੀ ਬੂਟੀਆਂ ਦੇ ਪੌਦੇ

ਦੀਪਤੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲ

ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੌਸਮੀ ਫਲਾਂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਅਨਾਨਾਸ, ਕੇਲੇ, ਜਿਮੀਕੰਦ, ਮੂਲੀ, ਟਮਾਟਰ, ਕਰੇਲਾ, ਹਰੀ ਮਿਰਚ ਤੇ ਭਿੰਡੀ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਾਰਟਿਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਿੱਧੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਗੁਡਾਈ, ਬਿਜਾਈ, ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਣ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਇਸ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੁੜਾਅ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। 7 ਤੋਂ 80 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨਾਲ ਵਿਭਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਲਮੇਲ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਫਤੇ ਦੇ ਆਖਿਰ ਵਿਚ 20 ਡੀ.ਜੀ. ਵਲੰਟੀਅਰ ਬਿਜਾਈ, ਪੌਦੇ ਲਗਾਉਣਾ, ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਦੇਣ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ

ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। “ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਸ ਕੰਮ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪੌਦੇ ਉਗਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਬਲਕਿ ਖੁਦ ਵੀ ਇੱਕ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ।”

ਬਾਕਸ 1: ਵਲੰਟੀਅਰ ਪ੍ਰੋਫਾਇਲ

ਪਰੇਮਿਲਾ ਮਾਰਟਿਸਾ, ਜਿਸਨੇ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਸਵੈ - ਇੱਛਕ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ 2013 ਵਿੱਚ ਸਮੁਦਾਇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤੀ ਗਰੁੱਪ ਅਰਬਨ ਲੀਵਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਅਰਬਨ ਲੀਵਸ ਵੱਲੋਂ ਘਰੇਲੂ ਬਗੀਚੀ ਦੀਆਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕੀਤੀ।

ਦੀਪਤੀ ਝੰਗਿਆਨੀ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਕੂੜੇ ਕਰਕਟ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਖਾਦ ਬਣਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅਰਬਨ ਲੀਵਸ ਲਾਲ ਜੁੜੀ।

ਆਪਣੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸਤਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਗਰੁੱਪ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਜੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇਸੀ ਬੀਜ ਖਰੀਦ ਕੇ

ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬੰਦ ਹੋਣ ਬਾਅਦ ਬਚੀ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦ-ਖੁੰਹਦ ਜਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਕੰਪੋਸਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਵਧਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਚਿੰਤਾਂ ਨੇ ਪਰੇਮਿਲਾ ਨੂੰ ਬਾਂਦਰਾ ਹੋਮਸ ਦੇ ਉਤਪਾਦਕ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਰੁੱਪ ਲਾਕਡਾਊਨ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਬਾਕੀ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਹੋਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸਤਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੇ ਹਨ।

ਲਾਕਡਾਊਨ ਦੌਰਾਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਨੈਟਵਰਕ

ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ: - ਪਰੇਮਿਲਾ ਮਾਰਟਿਸ ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਨੈਟਵਰਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਤਪਾਦ ਖਰੀਦ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਕ ਵਟਸਐਪ ਗਰੁੱਪ ਲਾਕਡਾਊਨ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸੁਝਾਵ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਸੁਸ਼ੀਲ ਬਰੋਕਾਰ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਪੇਸ਼ੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਬਿਜਨੈਸਮੈਨ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਮਿੱਟੀ ਲਈ ਧੜਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ 30 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹਫਤੇ ਦੇ ਆਖੀਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਸਥਾਨ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਈਲਡ ਲਾਈਫ ਕਲੱਬ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖਾਧ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਬਾਰੇ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਿੱਟੀ ਬਾਇਓਮਾਸ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਨੂੰ ਸੜਾ ਕੇ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਜੋ ਕਿ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ਾਬ, ਪਾਣੀ, ਗੋਬਰ ਅਤੇ ਗੁੜ੍ਹ ਤੋਂ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ - ਸਮੇਂ ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਿੱਟੀ ਵਧੀਆ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕੇ।

ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹਫਤੇ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਦੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਡਿਲੀਵਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਪਾਲੇਕਰ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਗੋਬਰ, ਆਧਾਰਿਤ ਘਣ ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਜੀਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੁੱਝ 18 ਦੇਸੀ ਪਸ਼ੂ (ਗਾਂ, ਬੈਲ ਅਤੇ ਬਛੜੇ) ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਗਊਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਕੱਢਦੇ। ਸਾਡੇ ਉਤਪਾਦ 100% ਕੁਦਰਤੀ ਹਨ।

ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰੀ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਮੂਹ ਆਧਾਰਿਤ ਤਜਰਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੱਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਹਾਮੁਸ (80%), ਚਤਨਾ (10%), ਕੇਸਰ (10%) ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਤੇ ਤੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਦਰੱਖਤ ਉੱਪਰ ਹੀ ਪਕਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਵਿਚ ਪਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅੰਬ ਤੁਹਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਏ ਜਾਣਗੇ, ਉਹ ਪੱਕੇ, ਅੱਧ ਪੱਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਆਰਡਰ ਦੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ 8 ਦਰਜਨ ਹੈ। ਅੰਬ ਦੇ ਫਲ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ 19-21 ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰਾਹਕ ਵੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ ਉਤਪਾਦ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੀਪਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਮੌਸਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਹੌਂਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ।

ਸਥਾਪਕ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਤੰਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ :

ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਲੈ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਥੋਕ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਉਤਪਾਦ ਮੰਗਵਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚਾਣ ਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਰਡਰ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ ਲੈਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਖੇਤ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਤੱਕ ਇਹਨਾਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਲਾਗਤ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇਗੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਇਕ ਖਰੀਦਦਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਉਹ ਉਤਪਾਦ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਲਕਾਨਾ ਹੱਕ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝ ਸਕਣਗੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿਆਜ ਅਤੇ ਫਲ ਖਰੀਦੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੰਡ ਲਿਆ।

ਇਹ ਵੀ ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਹਰ ਵਾਰੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਯੋਜਨਾ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਕਈ ਵਾਰ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਵੀ ਆਈਆਂ ਜਿਵੇਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਉਣ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਜਾਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਵੀ ਪਰੇਮਿਲਾ ਨੇ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਖਾਧ ਵਿੰਡਿਨਤਾ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸਤਾਰ

ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਨੇ ਖਾਧ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜੁਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਦਿਲਚਸਪੀ ਜਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ।

ਫੀਡਬੈਕ ਅਤੇ ਸ਼ਸਕਤੀਕਰਨ ਦਾ ਚੱਕਰ :

ਕਿਸਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਅਤੇ ਫੀਡਬੈਕ ਨੇ ਆਪਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਕਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਵਾਇਆ।

“ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਆਜ਼ ਖਰੀਦੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਡਿਲੀਵਰੀ ਅਤੇ ਸਭ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਲਈ ਅਮਿਤ ਦੇ ਪੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਸਨੇ ਪਿਆਜ਼ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਅਵੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕੀਤਾ। ਅਵੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਗੁਆਂਡੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਗਰਮੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪਿਆਜ਼ ਦੀ 6 ਟਨ ਮਾਤਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਤੇ ਪਿਆਜ਼ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਖੁਦ ਮੁੰਬਈ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 1500 ਕਿਲੋ ਪਿਆਜ਼ ਵੇਚੇ। ਅਸੀਂ 100 ਕਿਲੋ ਖਰੀਦੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮਾਤਰਾ ਛੋਟੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਸਕੇ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।”

ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਜਿਵੇਂ ਆਚਾਰ, ਨਾਰੀਅਲ ਦੀ ਖਰੀਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਥਾਨਕ ਪੂਰਤੀ ਲੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

ਅੱਗੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾ - ਸਥਾਨਕ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨਾ :

ਇਹ ਸਭ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਣ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤੀ ਉਪਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਸੁਧਾਰਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਕ ਮੌਸਮ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ, ਗੁਣਵਤਾ ਵਿੱਚ ਥੋੜੇ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਲਗਾਤਾਰ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਚਾਰ - ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਖਰੀਦਦਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਗਰੁੱਪ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਲਈ

(ਖਰੀਦਦਾਰਾਂ ਲਈ ਗੁਣਵਤਾ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸਹੀ ਕੀਮਤ) ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ।

ਸਮੁਦਾਇਕ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖਪਤਕਾਰੀ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਮੰਗ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਸਥਾਨਕ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਲਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਵਿਗਿਆਨਕ, ਸਵੈ-ਇੱਛਤਾ ਨਾਲ ਸਮਾਂ ਦੇਣਾ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਆਰਥਿਕ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੇ ਵਿਕਲਪਿਕ ਬਦਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਕ ਅਲਾਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰੀ ਯੋਜਨਾ ਲਈ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਧ-ਪਾਰਕ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਸਥਾਪਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਗ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਮਿਲ ਸਕੇ।

ਹਵਾਲੇ:

ਦੱਤਾ, ਡੀ. ਐਂਡ ਚੰਦਰਾਸੈਖਰਨ, ਐਸ. (2018). ਇੱਕ ਸਮੁਦਾਇ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਰਿਸਰਚ, 24 (8), 1192-1210. ਪਾਰਨਲ, ਐਸ., ਇਲਮਵੀਸਟ, ਟੀ., ਐਮ.ਸੀ.ਫੈਰਸਨ, ਟੀ., ਨਾਗੀਨਦਰਾ, ਐਚ. ਐਂਡ ਸੋਰਲੀਨ, ਐਸ. (2018).

ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ: ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਲਈ ਕਾਰਜ।

ਦੇਬੋਰਾਹ ਦੱਤਾ

ਸੀਨੀਅਰ ਰਿਸਰਚ ਫੈਲੋ,

ਲੀਵਿੰਗ ਫਾਰਮ ਇਨਕਮ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ,

ਇਨਸਟੀਟਿਊਟ ਰੂਰਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ, ਆਨੰਦ - 388001

E-mail: deborah@irma.ac.in;

debbiebornfree@gmail.com

Urban Farming initiatives
LEISA India, September 2020